

PARTICULIERE KUNST- EN
ANTIETKVERZAMELAARS IN NEGENTIENDE-
EEUWS GENT, DOOR DE LENS VAN
INTERNATIONALE REISLITERATUUR

Ulrike Müller

Inleiding

In 1837 schreef de Duitse historicus Johann Wilhelm Loebell dat men in België een bijzondere liefde voor kunst en het verzamelen ervan koestert, maar dat Gent zich hierbij nog van de andere Belgische steden onderscheidt.¹ De Gentse particuliere kunst- en antiekverzamelingen genoten inderdaad een bijzondere faam, vooral tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw. In tal van gepubliceerde reisgidsen en reisverslagen uit deze periode vindt men verwijzingen naar het grote aantal en de diversiteit van de lokale privécollecties. De uitgebreide beschrijvingen van de collecties in deze bronnen geven ons een idee van de belangrijke positie die de verzamelaars in hun stad innamen en de rol die hun collecties in het openbare culturele leven speelden als plaatsen van onderzoek, geciviliseerd vertier en andere sociale interactie.

Dit artikel heeft als doel om het negentiende-eeuwse Gent opnieuw te ontdekken als belangrijke plaats van particuliere kunst- en antiekverzamelingen. Na een korte introductie over de historische situatie van Gent aan het begin van de negentiende eeuw stel ik enkele van de belangrijkste Gentse particuliere verzamelaars voor, ik belicht hun smaak en verzamelactiviteiten, en ga in op hun participatie aan en hun betekenis voor het culturele leven in de stad. Uit wat volgt zal blijken dat de particuliere kunst- en antiekverzamelaars als belangrijke actoren fungeerden in de herwaardering, bewaring en bestudering van het lokale en nationale erfgoed in een tijd waarin de openbare musea nog in de kinderschoenen stonden en nog maar een bescheiden invloed hadden.

¹ J. W. Loebell, *Reisebriefe aus Belgien*, Berlijn, 1837, pp. 253-254.

Dit onderzoek is grotendeels gebaseerd op een analyse van 61 gepubliceerde reisgidsen en reisverslagen uit de periode tussen ca. 1780 en 1914.² Reisliteratuur kan als bijzondere bron voor het bestuderen van negentiende-eeuwse privéverzamelingen dienen, niet alleen omdat het details bevat over de adressen, bezoeken en de inhoud van de verzamelingen, maar ook omdat het soms uitvoerige beschrijvingen biedt van de collecties en hun presentatiewijze en de persoonlijkheden en motivaties van hun eigenaars. Als bijzondere publieke bron, geschreven voor een uiteenlopende doelgroep, kunnen reisgidsen en reisverslagen dus een interessante inkijk bieden in de publieke receptie van lokale particuliere verzamelaars. Het moet echter worden opgemerkt dat dit brontype geen exhaustief beeld van de privéverzamelingen kan geven. Zo werden vermoedelijk slechts verzamelaars die hun collecties graag openstelden voor bezoekers in de reisliteratuur opgenomen.³ De privéverzamelaars die in dit artikel als representatieve voorbeelden dienen, behoorden tot de verzamelaars die het vaakst en het meest uitgebreid in reisliteratuur werden beschreven. Bij de bestudering van deze cases werden ook andere gepubliceerde bronnen zoals artikels in contemporaine tijdschriften, compendia en encyclopedieën, collectie- en veilingcatalogi geraadpleegd.

1. Gent als plaats van privéverzamelingen

Aan het begin van de negentiende eeuw was Gent een kleine, maar bruisende provinciestad die veel te bieden had aan inwoners en toeristen. Als geboorteplaats van Karel V en als een rijk handelscentrum in de middeleeuwen, blikte de stad trots terug op een lange geschiedenis. De economische boom en de vroege industrialisatie van de stad zorgden op hetzelfde moment voor een groeiende welstand en groeiende bevolkingsaantallen, alsook voor de modernisering en expansie van de stad.⁴ Al in de achttiende eeuw stond Gent bekend om zijn

² Dit artikel komt voort uit mijn doctoraatsonderzoek (2014-2018) naar particuliere kunst- en antiekverzamelaars in Brussel, Antwerpen en Gent en hun publieke rol en relevantie tijdens de lange negentiende eeuw (ca. 1780-1914) aan de Universiteiten Gent (Vakgroep Kunstwetenschappen) en Antwerpen (Centrum voor Stads geschiedenis). In een eerste fase van mijn onderzoek legde ik mij toe op de representatie van de privéverzamelaars in de drie grootste Belgische steden in reisliteratuur, zie ook U. Müller, 'Travel guides and travelogues as sources to examine the private collector's role in art and heritage preservation. The case of Belgium (ca. 1780-1914)', in C. Flinz et al. (eds.), *La guida turistica come luogo d'incontro tra lessico e immagini dei Beni Culturali*, Firenze, 2016 (aankomend). Met dank aan mijn promotoren Marjan Sterckx en Ilja Van Damme voor hun opmerkingen, en aan Ineke de Kort voor haar hulp bij de eindredactie van de tekst.

³ L. Nys, 'Particulier bezit in het museumtijdperk. Bezoek aan privé-verzamelingen in België, circa 1830-1914', *Revue Belge de Philologie et d'Histoire/Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 83 (2005), pp. 453-478.

⁴ H. De Smaele, *Rechts Vlaanderen. Religie en stemgedrag in negentiende-eeuws België*, Leuven, 2009, pp. 350-352.

bloeiende kunstmarkt en als plaats van verzamelaars.⁵ De economische groei aan het begin van de negentiende eeuw creëerde de materiële voorwaarden voor een rijke verzamelactiviteit van de gegoede inwoners van de stad.

In 1817, toen de Zuidelijke Nederlanden tot het Koninkrijk der Nederlanden behoorden, richtte koning Willem I de Gentse Universiteit op. De stad ontwikkelde zich hierdoor snel tot een centrum van de wetenschappen. Gent distinguished zich ook door een actief en ambitieus cultureel verenigingsleven.⁶ Dit werd al opgemerkt door de Franse kunstenaar M. Paquet-Syphorien die tussen 1811 en 1813 door de Nederlanden reisde. Hij preef de verworvenheden van de Gentse Vereniging voor Schone Kunsten en merkte op dat deze als voorbeeld diende voor de oprichting van gelijkaardige verenigingen in Brussel en Antwerpen.⁷ De Gentse *Société Royale des Beaux-Arts et de Littérature* werd in 1808 opgericht. In 1823 legden de leden van de *Société Royale des Beaux-Arts et de Littérature* en de *Société Royale d'Agriculture et de Botanique* de grondslag voor de stichting van de *Messenger des Sciences et des Arts* (later *Messenger des Sciences Historiques*), een tijdschrift dat zich tot een belangrijk orgaan van de geschiedenis en oudheidkunde in België zou ontwikkelen en waarin de Gentse privéverzamelingen regelmatig en uitvoerig werden besproken.⁸

In de jaren 1820 werd, volgend op een besluit van het provinciebestuur, bovendien een commissie opgericht die belast werd met het opmaken van een inventaris van de kunstwerken en stukken van historische waarde die in de publieke gebouwen bewaard werden en die over het behoud en beheer van deze cultuurgoederen moest waken.⁹ Deze *Commission pour la Conservation des Monuments et Objets d'Art* – waartoe onder andere ook leden van de redactieraad van de *Messenger* (C. P. Serrure, A. Voisin, L. A. Warnkoenig en P. Blommaert) en enkele Gentse privéverzamelaars (J. Schamp en J. d'Huyvetter) behoorden – stelde in 1833 de stichting van een *Musée historique Belge* voor aan het Gentse stadsbestuur. Nog in hetzelfde jaar werd het museum opgericht en in een lokaal dat tot de universiteit behoorde ondergebracht. Het was het eerste oudheidkun-

⁵ M. Fredericq-Lilar, 'Pieter van Reijschoot (1738-1795). Peintre, professeur d'architecture et collectionneur à Gand', in S. Raux (ed.), *Collectionner dans les Flandres et la France du Nord au XVIIIe siècle*, Lille, 2005, pp. 97-105; E. Duverger, 'Le commerce de l'art à Gand au XVIIIe siècle', in *ibid.*, pp. 147-164.

⁶ C. Verbruggen, 'Het verenigingsleven en de publieke ruimte, 1815-1830', in A. Remieg en G. Deneckere, *Het (on)Verenigd Koninkrijk 1815-1830-2015. Een politiek experiment in de Lage Landen*, Rekkem, 2015, pp. 106-116.

⁷ M. Paquet-Syphorien, *Voyage historique et pittoresque fait dans les Pays-Bas et dans quelques départemens voisins, pendant les années 1811, 1812 et 1813*, Parijs, 1816, Vol. 2, p. 115.

⁸ J. Tollebeek, 'Geschiedenis en oudheidkunde in de negentiende eeuw. De *Messenger des Sciences historiques* 1823-1896', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 113 (1998), pp. 23-55.

⁹ 'Commission chargée de faire une notice sur les objets d'art et les monuments historiques, exposés dans les monuments publics, et de veiller à la conservation de ces objets,' *Messenger des Sciences et des Arts* (1823), p. 477.

dige museum in België met het expliciete doel om objecten en monumenten met betrekking tot de Belgische geschiedenis, wetenschap en kunsten te bewaren, gesticht nog vóór het Brusselse *Musée d'armes anciennes, d'armures, d'objets d'art et de numismatique* (1835).¹⁰

2. Gentse privéverzamelingen in negentiende-eeuwse reisliteratuur

In nationale en internationale reisliteratuur uit de eerste helft van de negentiende eeuw werd Gent regelmatig beschreven als een van de voornaamste Belgische steden waar een groot aantal particuliere kunst- en antiekverzamelingen bezocht kon worden. Vergelijkend onderzoek naar het aantal en de beschrijving van de privéverzamelaars in Brusselse, Antwerpse en Gentse reisliteratuur wees inderdaad uit dat vooral in de jaren 1820-1850 in Gent relatief gezien meer collecties voor bezoekers open stonden dan in Brussel en Antwerpen. Het totale aantal geciteerde privéverzamelingen in Gent rees van 10 in de jaren 1780 tot 26 in de jaren 1820 en bereikte een maximum van 37 resp. 36 in de jaren 1840 en 1850 (grafiek 1).¹¹ Het dal in de jaren 1790-1810 kan wellicht worden toegeschreven aan de instabiele politieke situatie na de Franse Revolutie. Gezien de verminderde mobiliteit van internationale reizigers en de hierop volgende afgenomen publicatie van reisliteratuur zijn voor deze jaren minder gegevens beschikbaar. Nochtans werden in deze periode ook sommige collecties gesloten voor bezoekers of naar een andere, veiligere plaats gebracht uit vrees voor vernietiging of confiscatie.¹²

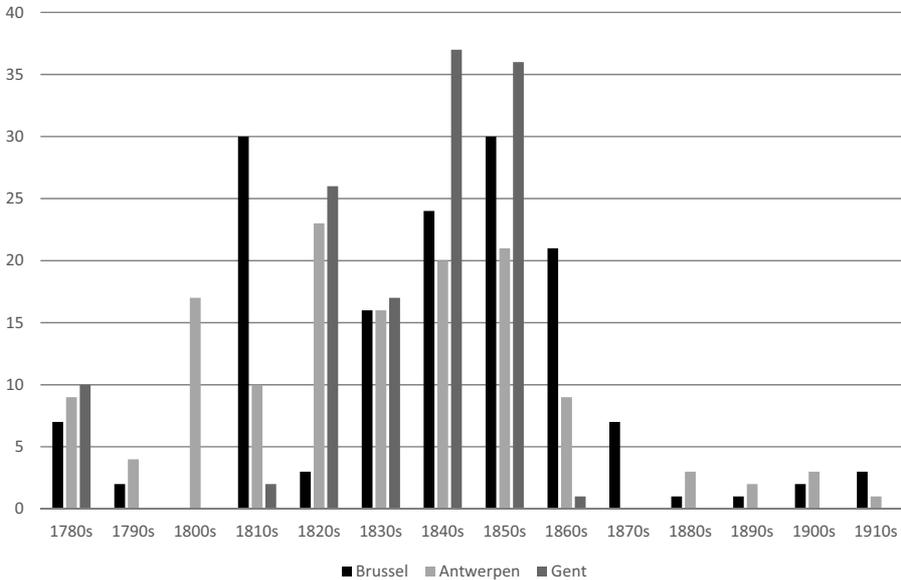
Vanaf de jaren 1860 verminderde het aantal geciteerde privéverzamelingen in reisliteratuur drastisch. Deze dal heeft zeker ook te maken met de interne logica van de bestudeerde broncategorie. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd in de gepubliceerde reisliteratuur in toenemende mate de nadruk gelegd op de beschrijving van openbare monumenten en culturele instellingen zoals publieke musea. Particuliere verzamelingen daarentegen ontwikkelden wellicht een toenemend exclusief karakter, al is verder onderzoek hier zeker aangewe-

¹⁰ 'Musée historique Belge, fondé à Gand', *Messageur des Sciences et des Arts* (1833), pp. 505-508. Voor het Brusselse *Musée d'armes anciennes, d'armures, d'objets d'art et de numismatique*, zie L. Nys, *De intrede van het publiek. Museumbezoek in België 1830-1914*, Leuven, 2012, p. 46.

¹¹ Voor dit onderzoek werden alleen verzamelaars van kunst en antiek meegeteld, terwijl privébibliotheken, natuurhistorische en wetenschappelijke verzamelingen buiten beschouwing werden gelaten.

¹² J. Letzter, 'Rubens in America'. The Role of an Exiled Art Collection in the Creation of a Belgian Cultural Consciousness (1794-1816)', in R. Panzanelli en M. Preti-Hamard (eds.), *La Circulation des oeuvres d'art 1789-1848/The circulation of works of art in the revolutionary era 1789-1848*, Rennes, 2007, pp. 99-116.

zen.¹³ Toch is het grote aantal privéverzamelingen in Gent opmerkelijk – zeker in vergelijking met die in Brussel en Antwerpen.

Grafiek 1: Totaal aantal particuliere kunst- en antiekverzamelingen in Brussel, Antwerpen en Gent (1780-1914), gebaseerd op 61 reisgidsen en reisverslagen

De Gentse privéverzamelingen werden door internationale reizigers niet enkel opgemerkt en opgetekend, maar ook daadwerkelijk bezocht en gewaardeerd. De al aangehaalde Paquet-Syphorien noemde maar weinig Gentse verzamelaars bij naam, maar stelde wel dat de smaak voor schilderijen in Gent zo groot was dat men er meer collecties vond dan eender waar in het land: “Le gout pour les tableaux y règne encore tellement, qu’ on y trouve plus qu’ ailleurs dans la Belgique de petites collections, entre lesquelles se distinguent surtout celles de De Sacegem et Scamp.”¹⁴ Volgens de *Traveller’s guide through Belgium* van 1835 waren “The private collections of different kinds in Ghent [...] very numerous, and travellers are admitted without difficulty”.¹⁵ Johann Wilhelm Loebell telde in 1837 maar liefst 47 verzamelaars van schilderijen, 13 van prenten, 10 van antiek en gebrandschilderd glas en nog meer verzamelaars van bijvoorbeeld boe-

¹³ Müller, ‘Travel guides and travelogues as sources to examine the private collector’s role in art and heritage preservation’.

¹⁴ Paquet-Syphorien, *Voyage historique et pittoresque fait dans les Pays-Bas*, Vol. 2, p. 115.

¹⁵ *The traveller’s guide through Belgium*, Brussel, 1835, p. 55.

ken, munten, etc.¹⁶ H. R. Addison beschouwde in 1843 de lokale, Gentse privéverzamelingen als zodanig belangrijk dat hij de voornaamste vermeldde nog voordat hij een algemeen beeld van het stadscentrum gaf, wat in reisverslagen meer gebruikelijk was. Hij roemde de talrijke verzamelaars in Gent, “who with great urbanity allow their cabinets to be visited on proper application being made.”¹⁷

Maar ook in reisgidsen uitgegeven in Gent werd de stad om zijn rijke verzameltcultuur geprezen. Volgens de Gentse bibliothecaris en historicus Auguste Voisin was “een uitgesproken smaak voor de kunsten in Gent wijdverbreid.” In zijn *Guide des voyageurs dans la ville de Gand* uit 1826 somde hij maar liefst 40 privéverzamelaars op van schilderijen, prenten en tekeningen, antiquiteiten, boeken, natuurhistorische en wetenschappelijke objecten.¹⁸ J. J. Steyaert op zijn beurt noemde in 1857 de lokale privéverzamelingen “te veel om ze allemaal op te lijsten.”¹⁹

Ten slotte werd het grote aantal kunst- en antiekverzamelaars in Gent ook in contemporaine tijdschriftenartikels en andere gepubliceerde bronnen opgemerkt en werden de lokale privéverzamelingen als dragers van de lokale trots aangehaald. Volgens L. Van de Walle was Gent zelf “un vaste musée pour les artistes et les savants.” In zijn lovende beschrijving van de stad zette hij de Gentse privéverzamelingen op een rij met het belfort, het stadhuis en andere lokale monumenten als de belangrijkste bezienswaardigheden die de Gentse *couleur locale* uitmaakten: “Gand [est] la ville flamande *par excellence*. [...] Avec son beffroi, son hôtel-de-ville, ses antiquités, ses collections, ses monuments et son université, elle est comme une cité des temps passées, conservée dans sa couleur locale [...] Qui n’a pas vu Gand, n’a pas vu la Belgique.”²⁰

Auguste Voisin opende zijn “Notice sur le cabinet d’antiquités de feu M. d’Huyvetter”, gepubliceerd in 1835 in de *Messenger des Sciences et des Arts*, met een opsomming van de belangrijkste privéverzamelingen van de stad. Volgens Voisin heeft Gent zich “sinds altijd [...] door zijn bijzondere liefde voor de kunsten en wetenschappen gedistingeerd.”²¹ Hij telde er dan ook niet minder dan

¹⁶ Loebell, *Reisebriefe aus Belgien*, pp. 253-254. Loebell baseerde zich hier waarschijnlijk op Auguste Voisin, zie onder (noot 21).

¹⁷ H. R. Addison, *Belgium as she is*, Brussel, 1843, pp. 44-45.

¹⁸ A. Voisin, *Guide des voyageurs dans la ville de Gand*, Gent, 1826, pp. 258, 406-408. Onder het totaal van 40 verzamelingen bevonden zich bij Voisin ook bibliotheken, natuurhistorische en natuurkundige kabinetten die in het hier getoonde diagram (met focus op de kunst- en antiekverzamelingen) niet werden opgenomen.

¹⁹ J. J. Steyaert, *Volledige beschrijving van Gent*, Gent, 1857, p. 345.

²⁰ L. Van de Walle, ‘De la richesse artistique et scientifique de la ville de Gand, à propos d’une exposition’, *Messenger des Sciences historiques de Belgique* (1845), pp. 269-270.

²¹ A. Voisin, ‘Notice sur le cabinet d’antiquités nationales de feu M.r Jean D’Huyvetter’, *Messenger des Sciences et des Arts de la Belgique* (1835), pp. 189-199.

47 schilderijenkabinetten, 13 van prenten en tekeningen, 10 van antiek en gebrandschilderd glas, 29 van medailles en munten, 6 natuurhistorische en 4 natuurwetenschappelijke kabinetten, 46 bibliotheken en 9 collecties van handschriften, zonder de specifieke verzamelaars bij naam de noemen.

Een dergelijke opsomming van de lokale verzamelaars ontwikkelde zich tot een ware topos in tijdschriftartikels en in introducties in contemporaine collectie- en veilingcatalogi. Zo werden de beschrijvingen van onder andere de kabinetten van burggravin De Vaernewyck d'Angest en van Eugène Regnaut, eveneens gepubliceerd in de *Messenger des Sciences et des Arts*, voorafgegaan door opsommingen van het grote aantal lokale privécollecties,²² en ook in de introducties voor de collectiecatalogus van Louis Minard uit 1866 en de veilingcatalogus van de verzameling Minard is dit topos terug te vinden.²³

3. De verzamelaars: een verkennende schets

Tot de verzamelaars wier collecties het vaakst en het meest uitgebreid werden beschreven in de contemporaine reisliteratuur behoorden (in chronologische volgorde) Jean Schamp d'Aveschoot, Jean d'Huyvetter, Jean-Baptiste Delbecq, Benoni Verhelst en Louis Minard, die om beurten verder worden toegelicht.²⁴

Jean Schamp d'Aveschoot

De zakenman en baron Jean Schamp d'Aveschoot (Gent 1765 – Gent 1839) kwam uit een familie van Gentse functionarissen en kunstliefhebbers die sinds het begin van de achttiende eeuw als verzamelaars actief waren.²⁵ Jean Schamp was erelid van de *Société Royale des Beaux-Arts de Gand* en sinds 1810 was hij directeur aan de Koninklijke Academie van Teken-, Schilder- en Bouwkunde te

²² J. de Saint-Genois, 'Notice sur le cabinet de Mme la Vicomtesse de Vaernewyck-D'Angest à Gand', *Messenger des Sciences et des Arts de Belgique* (1837), pp. 33-38; J. de Saint-Genois, 'Notice sur le cabinet de M. Eugène Regnaut à Gand', *Messenger des Sciences et des Arts de Belgique* (1838), pp. 170-176.

²³ L. Minard, *Recueil descriptif des antiquités et curiosités du treizième au dix-neuvième siècle, formant la collection de Louis Minard-Van Hoorebeke...*, Gent, 1866, p. i; H. Van Duyse, 'Le Musée Minard', *Catalogue des objets d'art et antiquités composant la magnifique collection de feu Monsieur L. Minard...*, Brussel, 1883, pp. xi-xv.

²⁴ In de bestudeerde 61 reisgidsen en reisverslagen werd de verzameling Schamp 15 keer vermeld (tussen 1786 en 1845), de verzameling d'Huyvetter 10 keer (tussen 1826 en 1857), de verzameling Verhelst 8 keer (tussen 1838 en 1859) en de verzameling Delbecq 5 keer (tussen 1826 en 1857). De verzameling Minard, die relatief laat in de bestudeerde bronnen opdook, werd maar 2 keer vermeld (in 1857 en 1859), maar heel uitvoerig beschreven. Andere belangrijke Gentse verzamelaars die ook vaak vermeld werden, waren M. Van Sacceghem, Chevalier De Coninck, Pierre Joseph Versturme-Roegiers, Eugène Regnaut en Pierre-Jacques Goetghebuer.

²⁵ V. van der Haeghen, 'Schamp', in *Biographie Nationale*, Vol. 21, Brussel, 1911-1913, pp. 580-587.

Gent. Later werd hij ook lid van de Gentse *Commission des Monuments*, de instelling die in de jaren 1820 een inventaris van het Gentse kunstpatrimonium opstelde en die aan de basis lag van de stichting van het *Musée historique Belge*.

Schamp bezat een rijke schilderijenverzameling van oude meesters van de Vlaamse, Italiaanse, Hollandse, Franse en Spaanse school die door tijdgenoten beschreven werd als “de grootste en belangrijkste schilderijenverzameling in Gent”.²⁶ Een van de glansstukken van de collectie was *De Mirakelen van de heilige Benedictus* van Rubens. Het werk werd na het overlijden van de verzamelaar aangekocht door de kunsthandelaar M. Tencé uit Rijsel voor 25.700 Belgische frank, en werd in 1881 verworven voor de galerie van koning Leopold II voor 177.000 Belgische frank. Vandaag de dag bevindt het schilderij zich in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België te Brussel. Een ander befaamd schilderij uit de collectie van Schamp was *Diana en haar nimfen* uit 1702 van Willem van Mieris, dat zich vandaag in het Rijksmuseum Twenthe bevindt.²⁷

Sinds 1815 was de verzameling ondergebracht in de barokke stadswoning van de baron en zijn echtgenote in de Veldstraat (nu op nr. 45-47). De verzameling was makkelijk toegankelijk voor lokale, nationale en internationale bezoekers en werd bezocht en uitvoerig beschreven door onder andere Johanna Schopenhauer, Karl Schnaase en Frances Trollope naar aanleiding van hun reizen door België.²⁸ Toen de bijzonder rijke collectie in 1840 geveild werd, telde de catalogus niet minder dan 251 nummers, waaronder 58 werken toegeschreven aan Rubens, 22 aan Van Dyck, 9 aan Rembrandt en respectievelijk 4 aan Adriaan van Ostade en David Teniers.²⁹

Jean d’Huyvetter

Jean of Joan(nes) d’Huyvetter (Gent 1770 – Gent 1833) was advocaat, maar ook heel actief in de kunstwereld.³⁰ Hij was onder andere lid van de Gentse *Société*

²⁶ J. Schopenhauer, *Ausflug an den Niederrhein und nach Belgien im Jahr 1828*, Leipzig, 1831, Vol. 2, p. 202; J. Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van het begin der vijftiende eeuw tot heden*, Amsterdam, 1843, Vol. 3, p. 59.

²⁷ ‘Diane au bain, tableau par Guillaume van Mieris’, *Messageur des Sciences Historiques de Belgique* (1842), pp. 167-169.

²⁸ “Die größte und bedeutendste Gemäldesammlung in Gent, die allen Fremden offen steht, ist die des Herrn Descamp”. Zie Schopenhauer, *Ausflug an den Niederrhein und nach Belgien im Jahr 1828*, Vol. 2, pp. 202-205. Zie ook K. Schnaase, *Niederländische Briefe*, Stuttgart/Tübingen 1834, pp. 308-309; F. M. Trollope, *Belgium and Western Germany in 1833*, Brussel, 1834, pp. 33-34.

²⁹ *Catalogue des tableaux des écoles Flamande, Hollandaise, Italienne, Française et Spagnole, qui composent la magnifique galerie délaissée par M. Schamp d’Aveschoot*, Gent, 1840.

³⁰ Recent onderzoek wees uit dat juristen vaak een belangrijke rol speelden in de negentiende-eeuwse Belgische kunstwereld, zie I. Goddeeris en N. Goldman (eds.), *Dealer, collector, critic, publisher. The Animateur d’Art and his multiple roles*, Brussel, 2015.

Royale des Beaux-Arts et de Littérature sinds de oprichting van de maatschappij in 1808, en in 1822 werd hij directeur van de Koninklijke Academie van Teken-, Schilder- en Bouwkunde te Gent.³¹ Bovendien was hij, net als Jean Schamp, sinds de oprichting ervan lid van de *Commission des Monuments*.

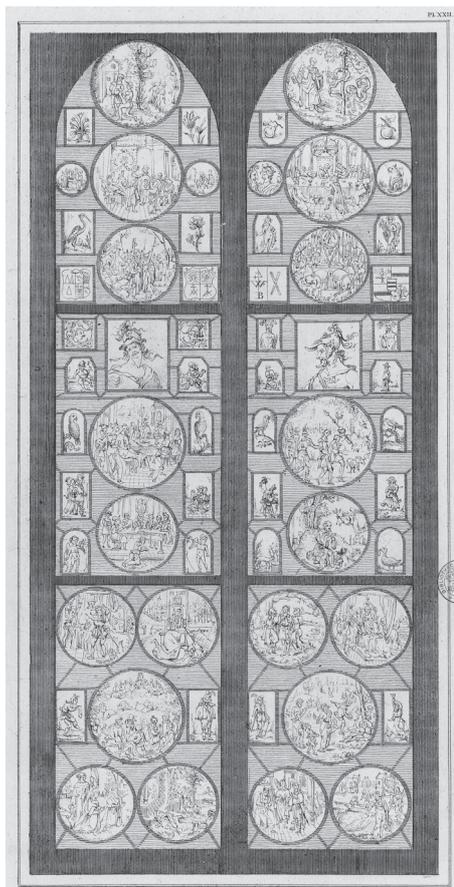

Figuur 1: Charles Onghena, Kannen van steengoed uit de verzameling van Jean d'Huyvetter, in *Zeldzaamheden verzameld en uitgegeven door Joan. D'Huyvetter*, Gent, 1829, plaat XIII (Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.003013)

³¹ J. Roulez, 'D'Huyvetter, Jean', in *Biographie Nationale*, Vol. 6, Brussel, 1878, pp. 38-40.

D'Huyvetter's privécollectie, waarvan hij een deel in 1829 publiceerde met talrijke illustraties gegraveerd door de Gentse kunstenaar Charles Onghena, bevatte onder andere Vlaams glas- en aardewerk uit de zestiende en zeventiende eeuw (figuur 1), gebrandschilderde glasramen (figuur 2), en ook oude en eigentijdse schilderijen, sculpturen en diverse historische voorwerpen.³² D'Huyvetter ontving kennelijk graag en met de grootste gastvrijheid bezoekers.³³ De collectie, tentoongesteld in zijn huis in de Hoogpoort, genoot internationale bekendheid en werd bezocht door schrijvers, (kunst)historici en amateurs zoals Johanna Schopenhauer, Johann Wilhelm Loebell, Gustav Friedrich Waagen, Johann David Passavant en Charles Jules Labarte. Talrijke personen uit de hoogste rangen bezochten zijn collectie. Naar aanleiding van het bezoek dat koning Willem I aan het kabinet van Jean d'Huyvetter bracht, werd een gedenkpenning geslagen.³⁴

Na het overlijden van de verzamelaar werd de collectie nog enkele jaren door zijn zoon Norbert beheerd en zelfs nog uitgebreid. Pas in 1851 werd een groot gedeelte van de verzameling geveild.³⁵ De Gentse verzamelaars Benoni Verhelst, Louis Minard en Ferdinand Lousbergs behoorden tot de kopers op de veiling. Veel stukken, waaronder 21

Figuur 2: Charles Onghena, 2 ramen met gebrandschilderd glas uit de verzameling van Jean d'Huyvetter, in *Zeldzaamheden verzameld en uitgegeven door Joan. D'Huyvetter*, Gent, 1829, plaat XXII (Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.003013)

³² J. d'Huyvetter, *Zeldzaamheden verzameld en uitgegeven door Joan. D'Huyvetter*, Gent, 1829.

³³ Voisin, 'Notice sur le cabinet d'antiquités nationales de feu M.r Jean D'Huyvetter'.

³⁴ J. P. Braemt, Gedenkpenning voor het bezoek van Willem I aan het kabinet van J. d'Huyvetter te Gent, 1829, zilver, Universiteitsbibliotheek Gent.

³⁵ B. K. Verhelst, *Description des antiquités et objets d'art qui composent le cabinet de feu M. Joan. D'Huyvetter, à Gand...*, Gent, 1851.

gebrandschilderde glasramen, werden aangekocht door de kunsthandelaar Etienne Le Roy voor het Brusselse Oudheidkundige Museum en bevinden zich nu in het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis.³⁶ Andere werken kwamen terecht in het Louvre en in het South Kensington Museum, het huidige Victoria and Albert Museum. Een ander deel van de collectie, ongeveer 200 kunstwerken waaronder schilderijen, gravures, zilver en keramiek, bleef in familiebezit en kwam in 1959 via een schenking van een nakomeling van Jean d'Huyvetter in het bezit van het Gentse stadsmuseum.³⁷

Jean-Baptiste Delbecq

Jean-Baptiste Delbecq (Gent 1771 – Gent 1840) was misschien wel de veelzijdigste onder de negentiende-eeuwse Gentse privéverzamelaars. Hij was leraar, landbouwkundige, bibliofiel, kalligraaf en amateur-schilder. Zijn favoriete wetenschap was de plantkunde. In 1808 was hij een van de oprichters van de Gentse *Société Royale d'Agriculture et de Botanique*.³⁸ Zijn andere passies waren de kunsten en de oudheidkunde. Hij was een van de stichters van de *Messenger des Sciences et des Arts* in 1823 en vice-president van de *Société des Beaux-Arts et de Littérature de Gand*.

Toen hij amper 20 jaar was, begon hij prenten te verzamelen. Hij ontwikkelde een bijzondere voorkeur voor Noord-Europese grafiek uit de vijftiende en zestiende eeuw: de “maîtres primitifs” en “oeuvres naïves de ces hommes de génie qui ont contribué les premiers à l'invention et au perfectionnement de la gravure.”³⁹

Delbecq bezat ook een uitgebreide bibliotheek en een rijke verzameling manuscripten over de Vlaamse geschiedenis, natuurkundige instrumenten, antieke glazen, schelpen en mineralen en Vlaamse schilderijen uit de vijftiende tot de zeventiende eeuw, waaronder een predella met de *Belegering van Jerusalem* toegeschreven aan Hans Memling en een altaarstuk met de *Legende van het Hei-*

³⁶ J. Caen en C. Berserik, *Silver-Stained Roundels and Unipartite Panels before the French Revolution. Flanders. Vol. 2: The Province of East and West Flanders*, Turnhout 2011, pp. 483-494. Zie ook A. Rambaut, 'Magnifique ensemble de "petit vitraux" conservé au STAM de Gand (B). La collection de la Bijloke', in V. Sauterel en S. Trümpler, *Les panneaux de vitrail isolés. Actes du XXIVe Colloque International du Corpus Vitrearum Zurich 2008*, Zürich, 2010.

³⁷ Zie bijvoorbeeld Johannes Egidius Van der Plaetsen, *Portret van Jean d'Huyvetter*, 1829, STAM Gent, <http://www.erfgoedinzicht.be/collecties/detail/5ed93740-c73b-5a3f-bcaa-db4121725a83/media/edee481f-3060-948c-c25f-9cfad0f1dd87?mode=detail&view=horizontal&q=d%27Huyvetter&rows=1&page=7>, 7 mei 2016.

³⁸ J.-J. De Smet, 'Delbecq, Jean-Baptiste', in *Biographie Nationale*, Vol. 5, Brussel, 1876, pp. 338-339.

³⁹ T. Thoré, 'Préface', *Catalogue des estampes anciennes, formant la collection de feu M. Delbecq, de Gand*, Parijs, 1845, Vol. 1, pp. v-vi.

lig Kruis toegeschreven aan Justus van Gent, allebei uitvoerig beschreven door Johanna Schopenhauer.⁴⁰

Maar het was vooral zijn verzameling van drukgrafiek die internationale faam genoot, geprezen als een van de rijkste in Europa. In zijn *Voyage d'un Iconophile* wijdde Jean Duchèsne, directeur van het prentenkabinet van de Parijse Bibliothèque Royale, meerdere lovende pagina's aan de beschrijving van de topstukken uit de collectie, met name de gravures van de Meester van 1466 (Meester E. S.) en andere zeldzame prenten van anonieme Duitse, Vlaamse en Italiaanse meesters uit de vijftiende en zestiende eeuw. Duchèsne merkte op dat de ietwat "wanordelijke" maar enthousiaste verzamelaar in zijn passie bijzonder ondersteund werd door zijn "aimabele" echtgenote.⁴¹

Direct na de dood van de verzamelaar werden zijn bibliotheek en zijn collecties van schilderijen, antiek en natuurkundige objecten openbaar verkocht in Gent.⁴² Zijn verzameling gravures werd vijf jaar later, in 1845, apart geveild in Parijs. De deels geïllustreerde veilingcatalogus werd opgesteld door de bekende criticus Théophile Thoré en Gabriel Delande van de Parijse Bibliothèque Royale en bestond uit drie omvangrijke delen: 1. Duitse school (685 nummers), 2. Italiaanse school (532 nummers) en 3. Nederlandse, Vlaamse en Franse scholen (436 nummers).⁴³

Benoni Verhelst

Benoni Verhelst (Gent? 1803-1861) was wijnhandelaar, maar tegelijk een enthousiast historicus en oudheidkundige. In 1851 heeft hij de collectie van Jean d'Huyvetter gecatalogiseerd, toen een deel ervan geveild werd.

Verhelst bezat naast schilderijen en sculpturen uit de vijftiende en zestiende eeuw een omvangrijke verzameling gebrandschilderde glasramen die in 1859 beschreven werd als "la plus complète connue",⁴⁴ alsook talloze objecten met betrekking tot de Belgische en in het bijzonder de Gentse geschiedenis, met

⁴⁰ Schopenhauer, *Ausflug an den Niederrhein und nach Belgien im Jahr 1828*, Vol. 2, pp. 207-210. Over de collectie Delbecq, zie ook J. Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van het begin der vijftiende eeuw tot heden*, Amsterdam, 1842, Vol. 1, p. 172.

⁴¹ J. Duchèsne aîné, *Voyage d'un iconophile. Revue des principaux cabinet d'estampes, bibliothèques et musées d'Allemagne, de Hollande et d'Angleterre*, Parijs, 1834, pp. 320-325.

⁴² *Catalogue méthodique des livres, manuscrits, chartes, diplomes, autographes, antiquités et curiosités, coquilles, fossiles, minéraux, tableaux etc., délaissés par feu Monsieur J.-B. G. Delbecq...*, Gent, 1840.

⁴³ *Catalogue des estampes anciennes, formant la collection de feu M. Delbecq, de Gand*, Parijs, 1845.

⁴⁴ *Catalogue des objets d'art qui composent la collection B. Verhelst, à Gand...*, Gent, 1859. Zie ook Steyaert, *Volledige beschrijving van Gent*, p. 350.

name vazen en steengoed uit de zestiende en zeventiende eeuw, munten en medailles, wapens en andere historische voorwerpen. Maar zijn collectie omvatte ook Griekse, Romeinse en Gallische antiquiteiten en natuurhistorische objecten. Dit alles werd tentoon gesteld in een “appartement dans le style de la Renaissance”, gedecoreerd met antieke meubels, schilderijen, goudleer en luchters, als ook nagelvaste interieurelementen zoals houten deuren en schouwmantels, afkomstig uit oude huizen (figuur 3).⁴⁵

Figuur 3: Adolf Dillens, Het kabinet van Benoni Verhelst, in *Registre des visiteurs des cabinets Benoni Verhelst, à Gand, 1845-1857* (Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.004384)

In 1859, twee jaar voor zijn dood, verkocht Verhelst het grootste gedeelte van zijn collectie, die gold als “een der merkwaardigste kabinetten dezer stad.”⁴⁶ De precieze redenen hiervoor zijn tot nog toe onbekend. De verkoop was echter al langer gepland, zo blijkt uit contemporaine beschrijvingen.⁴⁷ Verhelsts enorme

⁴⁵ Voor een beschrijving van het interieur, zie onder andere H. G. Moke et al., *Les splendeurs de l'art en Belgique*, Brussel 1848, pp. 96-108. De auteur plant nog een apart artikel over de interieurs van negentiende-eeuwse Belgische kunst- en antiekverzamelaars.

⁴⁶ Steyaert, *Volledige beschrijving van Gent*, p. 350.

⁴⁷ *Ibid.*

bibliotheek werd na zijn overlijden apart geveild. Ze omvatte bijna 1500 boeken over de meest uiteenlopende onderwerpen van theologie, geologie, botanica, zoölogie tot geneeskunde.⁴⁸

Louis Minard

Louis Minard (Gent 1801 – Gent 1875) was een befaamde Gentse architect.⁴⁹ Hij ontwierp onder andere de naar hem genoemde schouwburg in de Walpoortstraat en talrijke neoclassicistische herenhuizen en neogotische kerken in Oost-Vlaanderen. Daarnaast was hij een gepassioneerd verzamelaar van oudheden en kunstwerken. Tussen 1839 en 1845 bouwde hij zijn eigen woning aan de Grote Huidevettershoek 8, die grote bekendheid verwierf als *Musée Minard*.

Al vanaf 1845 vindt men uitvoerige beschrijvingen van Minards huis in verschillende publicaties. Het interieur was geheel in gotische stijl ingericht en ontworpen “avec l’intention formelle d’en faire un palais du temps de Marie de Bourgogne et de Charles-Quint”. Oorspronkelijk wilde Minard ook de façade volgens de regels van de neogotiek laten bouwen, maar dit werd door het stadsbestuur afgewezen.⁵⁰ In 1866 publiceerde hij een catalogus van zijn verzameling, inclusief een grondplan en 42 afbeeldingen van zijn collectie, opnieuw gegraveerd door Charles Onghena.⁵¹

Zijn *Musée*, in 1864 geprezen als de rijkste en meest complete verzameling van Gent en waarschijnlijk zelfs van heel België, was gewijd aan de kunsten en de “glorierijke herinnering van het vaderland.”⁵² Het grootste deel van de verzameling bevond zich in de zeven zalen op de eerste verdieping van zijn huis. Vlaams glas- en aardewerk, goudsmeedkunst, sculpturen, munten en zegels en historische gildevoorwerpen waren hier tentoongesteld op en in oude kasten en speciaal ervoor ontworpen presentatiemeubels. De zalen bevatten bovendien historische schouwmantels en goudleer en lambriseringen aan de wanden. Minards collectie gebrandschilderde glasramen was – zoals bij d’Hyvetter en Verhelst – geïntegreerd in de bestaande vensters (figuren 4 en 5).

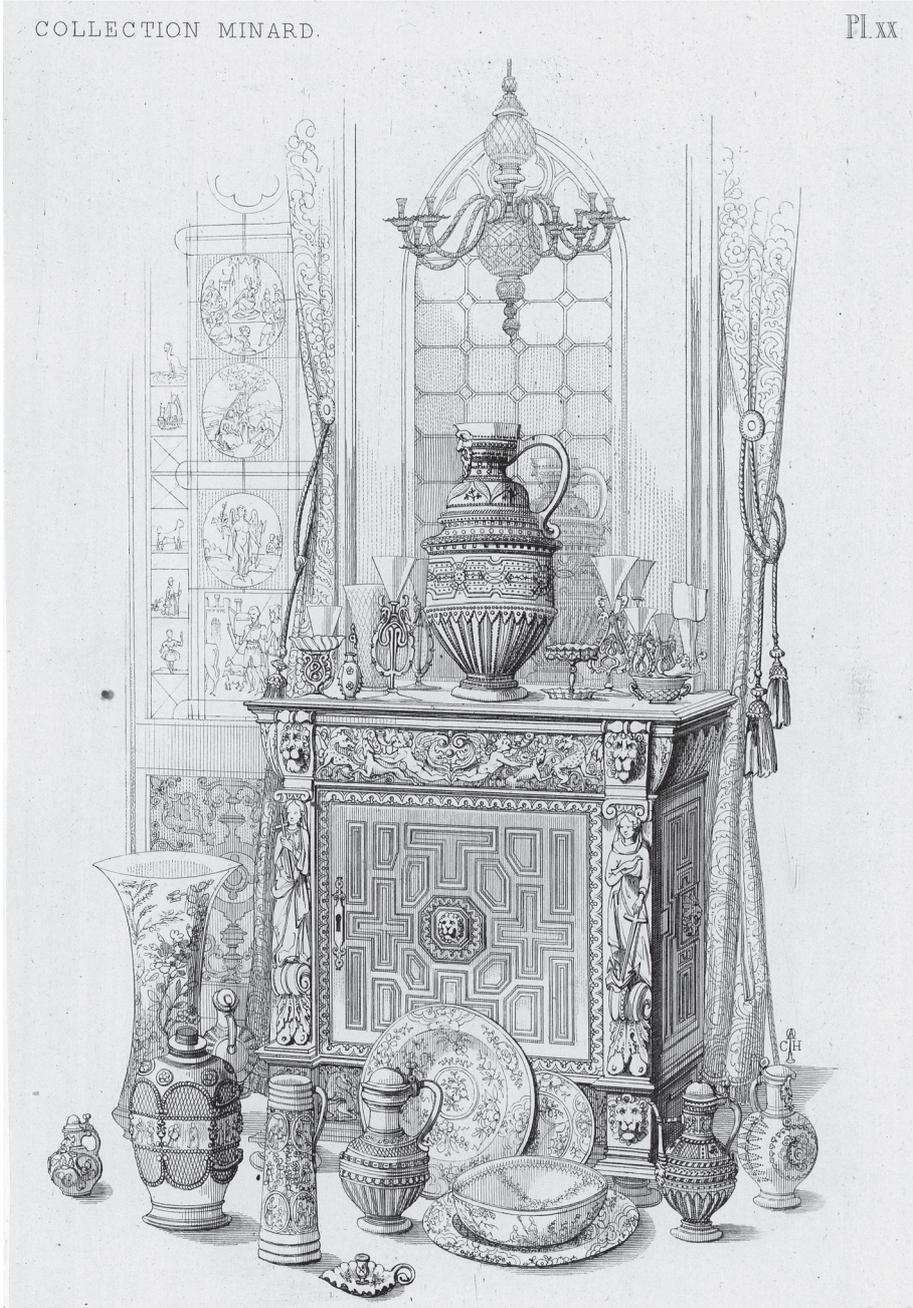
⁴⁸ *Catalogues des livres anciens et modernes, rares et curieux, composant la bibliothèque délaissée par Mr Benoni Verbelst...*, Gent, 1868.

⁴⁹ H. Van Duyse, ‘Minard, Louis’, in *Biographie Nationale*, Tome 14, Brussel, 1897, pp. 856-858.

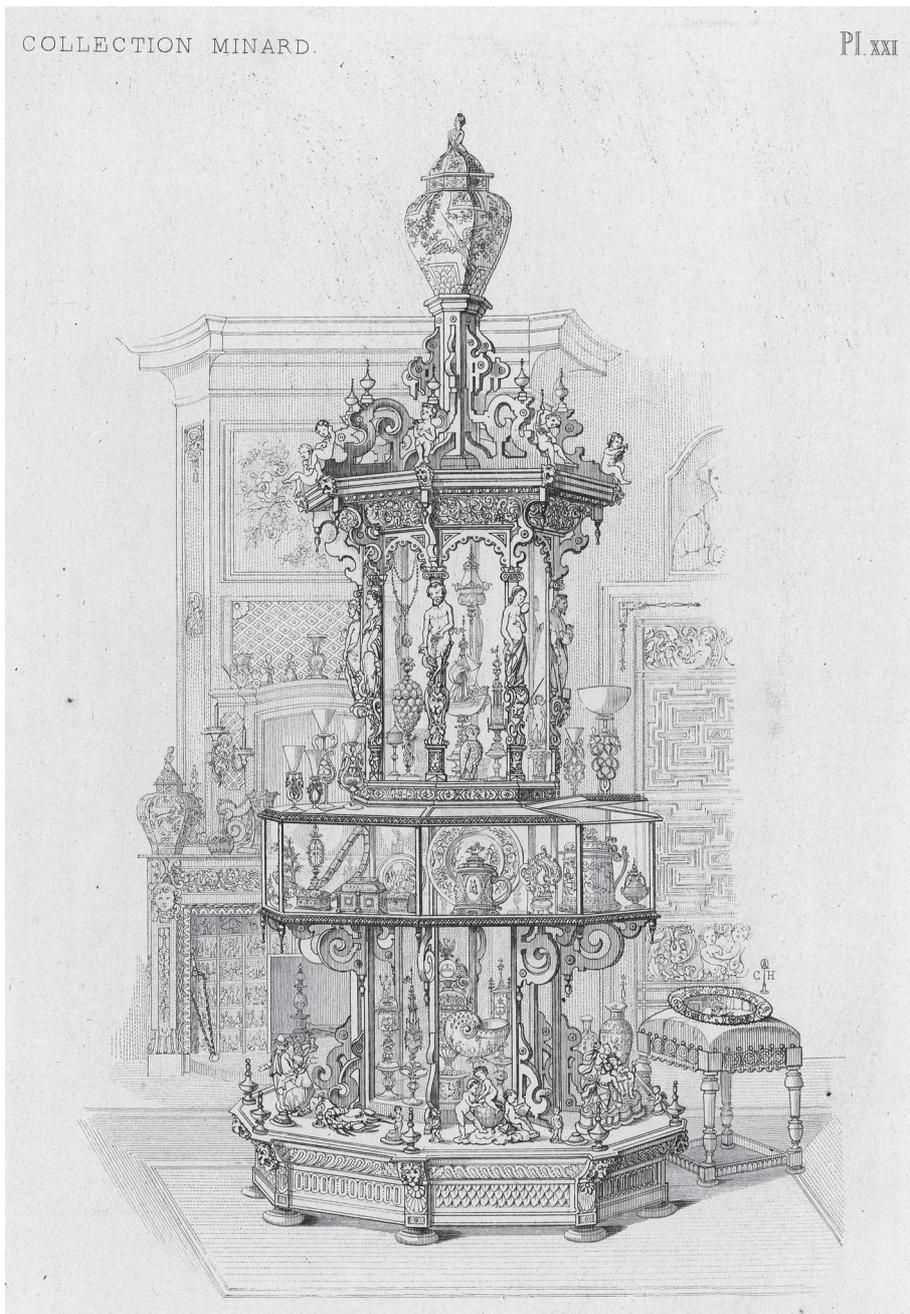
⁵⁰ Van de Walle, ‘De la richesse artistique et scientifique de la ville de Gand, à propos d’une exposition’, pp. 274-276. Zie ook Steyaert, *Volledige beschrijving van Gent*, pp. 348-350.

⁵¹ Minard, *Recueil descriptif des antiquités et curiosités du treizième au dix-neuvième siècle, formant la collection de Louis Minard-Van Hoorebeke...*

⁵² I. S. van Doosselaere, ‘Le Musée Minard-Van Hoorebeke, à Gand’, *Messenger des Sciences Historiques* (1864), pp. 309-320.

Figuur 4: Charles Onghena, Een zaal in het Musée Minard ("La Bibliothèque"), in *Recueil descriptif des antiquités et curiosités de la collection de Louis Minard*, Gent, 1866, plaat XX (Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.003515)

Figuur 5: Charles Onghena, Een zaal in het Musée Minard ("Salle de l'Orfèvrerie"), in *Recueil descriptif des antiquités et curiosités de la collection de Louis Minard*, Gent, 1866, plaat XXI (Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.003515)

De gehele collectie werd openbaar verkocht in 1883. Op de veiling werd een groot aantal stukken door buitenlandse musea aangekocht. Talrijke gebrandschilderde glasramen werden bijvoorbeeld verworven door het South Kensington Museum in Londen.⁵³ Toch bleven ook enkele stukken in Gent. Zo werd Minards rijke verzameling van objecten en documenten van de Gentse gilden en ambachten omwille van hun volledigheid en belang voor de stad aangekocht voor het Oudheidkundig Museum. Ze bevinden zich vandaag de dag in het STAM.

4. Privéverzamelaars en de bewaring van lokaal en nationaal erfgoed

In de eerste helft van de negentiende eeuw namen particuliere verzamelaars een prominente positie in de contemporaine reisliteratuur in en ze werden regelmatig beschreven als de beschermheren van kunstwerken en objecten van lokale en nationale historische en artistieke waarde. De prominente positie van privéverzamelaars vooral aan het begin van de negentiende eeuw moet worden gezien in de context van de revaluatie van het lokale en nationale erfgoed in de Zuidelijke Nederlanden in deze periode. In de achttiende eeuw werden grote hoeveelheden Vlaamse kunstwerken geëxporteerd omwille van veranderende smaken, secularisatie en de opheffing van kloosters en conventen onder het Oostenrijkse regime en de confiscaties tijdens de Franse bezetting.⁵⁴ Rond 1800 ontstond er nieuwe belangstelling voor de lokale geschiedenis en artistieke tradities, gevolgd door een stijgende vraag naar Vlaamse kunst en antiek, toen het verlies van nationale kunst en erfgoed werd opgemerkt door kunstenaars, amateurs en politici.⁵⁵

In deze periode werden particuliere verzamelaars in de Belgische steden bijzonder geprezen voor hun inzet en engagement voor het behoud van de kunsten in eigen land. Volgens Paquet-Syphorien was het te danken aan de inspanningen van de lokale privéverzamelaars dat de superioriteit van de lokale artistieke scholen nog steeds in de Belgische steden kon worden getoond, hoewel “les tableaux

⁵³ Caen en Berserik, *Silver-Stained Roundels and Unipartite Panels before the French Revolution*, pp. 501-527.

⁵⁴ D. Lyna en F. Vermeyen, ‘Rubens for sale. Art auctions in Antwerp during the seventeenth and eighteenth centuries’, in D. Lyna et al. (eds.), *Art auctions and dealers. The dissemination of Netherlandish art during the Ancien Régime*, Turnhout, 2009, pp. 129-154; C. Loir, *La sécularisation des œuvres d’art dans le Brabant (1773-1842). La création du Musée de Bruxelles*, Brussel, 1998.

⁵⁵ F. Vermeylen, ‘À la recherche de l’art vendu. La diffusion de la peinture flamande en France (XVIe-XVIIIe siècles)’, in S. Raux (ed.), *Collectionner dans les Flandres et la France du Nord au XVIIIe siècle*, Lille, 2005, pp. 127-138; C. Loir, ‘L’exportation de l’art dans la seconde moitié du XVIIIe siècle. Collections, marché d’art et musées dans les Pays-Bas autrichiens’, in *ibid.*, pp. 307-320. Zie ook H. Stynen, *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België (1835-1940)*, Brussel, 1998.

des maîtres les plus distingués [...] y sont devenus extrêmement rares, surtout depuis la grande quantité qui en ont été enlevés dans ces derniers tems.”⁵⁶ De verzamelaars werden er ook voor gewaardeerd dat ze de pijn verzachtten van het grote verlies van kunstwerken uit publieke gebouwen die de regio gedurende de voorgaande jaren had moeten doorstaan. “Lorsque nous considérons combien tous ces temples ont été riches en productions du noble art de la peinture des maîtres les plus célèbres”, schreef een anonieme auteur van een reisverslag uit 1816, “il est à déplorer qu’il ne reste presque plus rien de tous ces trésors inestimables. Heureusement cette perte publique se trouve réparée en quelque sorte par les riches collections de quelques particuliers.”⁵⁷ Paquet-Syphorien benadrukt in het bijzonder het engagement van de Gentse verzamelaars: “Ici, comme dans le reste de la Belgique, on ne doit plus chercher dans les églises les bons tableaux flamands qu’elles possédaient avant la révolution française. En revanche, on remarque avec plaisir, parmi les Gantois, un goût décidé pour les productions de la peinture, qui distingue leur ville parmi les autres des Pays-Bas.”⁵⁸

De Fransman refereert hier expliciet naar de Gentse verzamelaar Jean Schamp d’Aveschoot. Schamp, wiens “grote liefde voor de schone kunsten” algemeen bekend was, zette zich gedurende zijn leven in voor diverse artistieke maatschappijen die instonden voor het behoud en beheer van het lokale kunstpatrimonium. Sinds 1796 kocht hij schilderijen direct aan van de monniken bij de ontbinding van kloosters en conventen. Het reeds vermelde schilderij van Rubens, *De Mirakelen van de heilige Benedictus*, werd bijvoorbeeld aangekocht uit het benedictijnerklooster van Affligem en een ander schilderij dat toegeschreven werd aan Rubens, een *Heilige Magdalena*, verwierf hij uit de abdij van Cambronia die in 1789 werd opgeheven. Schamp zorgde ook voor de reiniging, restauratie en een nieuwe inlijsting van de kunstwerken.⁵⁹ Ook Jean d’Huyvetter en Jean-Baptiste Delbecq begonnen tijdens de Franse Revolutie met de aanleg van hun collecties, een gunstige tijd voor verzamelaars, aangezien toen veel stukken op de markt kwamen.⁶⁰

Jean Schamp en Jean d’Huyvetter waren actief in de Gentse *Société Royale des Beaux-Arts et de Littérature*, alsook in de *Commission des Monuments*, de instel-

⁵⁶ Paquet-Syphorien, *Voyage historique et pittoresque fait dans les Pays-Bas*, Vol. 1, pp. 13-14.

⁵⁷ *Voyage dans la België [sic], les frontières de France, Liège, Luxembourg et le Long du Rhin*, Amsterdam, 1816, p. 43.

⁵⁸ Paquet-Syphorien, *Voyage historique et pittoresque fait dans les Pays-Bas*, Vol. 2, p. 115.

⁵⁹ Van der Haeghen, ‘Schamp’, p. 583. Zie ook: Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters*, Vol. 3, p. 59.

⁶⁰ T. Thoré, ‘Préface’, *Catalogue des estampes anciennes formant la collection de feu M. Delbecq, de Gand...*, Parijs, 1845, Vol. 1, p. v; Roulez, ‘D’Huyvetter, Jean’, p. 39.

ling die in 1823 de taak kreeg toebedeeld een inventaris van het lokale kunstpatrimonium op te stellen.⁶¹ Verder was vooral d’Huyvetter een van drijvende krachten achter de oprichting van het *Musée historique Belge* in Gent. Hoewel er volgens de leden van de Gentse monumentencommissie in België voldoende personen waren die zich bezighielden met het verzamelen van nationale antiquiteiten en zeldzaamheden, moest er toch ook voor gezorgd worden dat deze historische monumenten in een museum werden bewaard, want “les collections privées n’ont guères que l’existence de la vie de l’homme, et après la mort de celui les a formées, elles se dispersent et sont ordinairement perdues pour le pays.”⁶²

D’Huyvetters eigen verzameling werd dan ook zeker niet toevallig beschreven als “cabinet d’antiquités nationales” en als “un vrai musée nationale en miniature”.⁶³ In de veilingcatalogus van de collectie d’Huyvetter – opgesteld in 1851 door Benoni Verhelst – werd de hoop uitgesproken dat tenminste een deel van de collectie voor België bewaard zou blijven.⁶⁴ Er werden zelfs onderhandelingen gevoerd met de erfgenamen van Jean d’Huyvetter over een eventuele aankoop van de verzameling door de staat voor het Brusselse Oudheidkundig Museum, maar dit werd – door gebrek aan financiële middelen – helaas verworpen.⁶⁵

Maar ook de verzameling van Benoni Verhelst werd beschreven als “un véritable musée nationale en miniature”, die “mille objets ayant spécialement rapport à l’histoire de l’art en Belgique” bevatte.⁶⁶ Benoni Verhelst was ook begaan met het bouwhistorische erfgoed van de stad. Sinds zeker 1834 woonde hij in de historische Ryhovesteen in de Gentse Onderstraat, een gebouw daterende uit de vijftiende eeuw.⁶⁷ In de negentiende eeuw was volgens Verhelst maar weinig van de originele bouwsubstantie en decoratie van het gebouw bewaard gebleven. Dankzij lange en talrijke opzoekings- en restauratiewerken slaagde hij er toch in, om het gebouw “son antique splendeur” terug te geven, zodat hij zijn collectie

⁶¹ ‘Commission chargée de faire une notice sur les objets d’art et les monumens historiques, exposés dans les monumens publics, et de veiller à la conservation de ces objets’, *Messenger des Sciences et des Arts* (1823), p. 477.

⁶² ‘Musée historique Belge, fondé à Gand’, *Messenger des Sciences et des Arts* (1833), p. 505.

⁶³ Voisin, ‘Notice sur le cabinet d’antiquités nationales de feu M.r Jean D’Huyvetter’. Zie ook N. Cornelissen, ‘Peinture sur Verre’, *Annales Belges des Sciences, des Lettres et des Arts* (1821), pp. 7-18.

⁶⁴ Verhelst, *Description des antiquités et objets d’art qui composent le cabinet de feu M. Joan. D’Huyvetter*.

⁶⁵ Correspondentie tussen Norbert d’Huyvetter en het Ministerie van Binnenlandse Zaken over de aankoop van de verzameling voor het Brusselse Museum (1843-1853), bewaard in het archief van het STAM, Gent. Met dank aan Wout De Vuyst voor de informatie.

⁶⁶ Van de Walle, ‘De la richesse artistique et scientifique de la ville de Gand, à propos d’une exposition’, p. 271.

⁶⁷ Al in de jaren 1820 was Benoni Verhelst gehuisvest in de Onderstraat, zie *Nuttigen almanach en wegwijzer der stad Gend...*, Gent, 1827, p. 156. De eerste expliciete bevestiging dat hij in het Ryhovesteen woonde dateert echter uit 1834, zie P. Jonglas, *Aardrijks-geschiedkundige beschrijving der stad Gendn voor de jeugd...*, Gent, 1834, p. 24.

op een adequate manier tentoon kon stellen in historische sfeer.⁶⁸ In 1901 werd Verhelst geprezen als een van de eersten die zich voor de herstelling van de oude huizen in Gent inzetten. “Dankzij de verstandige kunstliefde” van zijn eigenaar was de Ryhovesteen dus opnieuw een “sieraad” van de historische binnenstad.⁶⁹

Ook in andere Belgische steden onderscheidden lokale privéverzamelaars zich door hun inspanningen voor het lokale artistieke erfgoed. In Antwerpen, bijvoorbeeld, zetten de verzamelaars Charles-Jean Stier, J. J. Van Hal, Jean Baptiste Van Lancker en A. J. Steenecruys zich in voor het terugbrengen van de kunstwerken die tijdens de Franse bezetting werden afgevoerd.⁷⁰ Aan het begin van de negentiende eeuw waren de particuliere verzamelaars dus bijzonder actief in de lokale kunstwereld en speelden zij een belangrijke rol in het behoud van kunstwerken van nationale artistieke en historische waarde in eigen land. Zij leverden daarmee een bijdrage aan de instandhouding en herwaardering van de artistieke tradities van de regio en zo hielden ze de herinnering aan het rijke culturele verleden levend.

5. Plaatsen van artistieke, (kunst-) historische en oudheidkundige studie

Negentiende-eeuws Gent distingeerde zich in het algemeen door een grote waardering voor de kunsten en de wetenschappen. Die waardering spiegelde zich in de ambitieuze activiteiten van de lokale genootschappen, waarvan de verzamelaars zelf leden waren, en van de universiteit, maar ook in de lokale privéverzamelingen en hun receptie. Niet alleen werden particuliere bibliotheken tot de meest belangrijke privéverzamelingen in de contemporaine reisliteratuur gerekend.⁷¹ De kunst- en antiekverzamelingen zelf werden als plaatsen van historische en oudheidkundige studie beschreven, die de eruditie van hun eigenaars reflecteren.⁷²

De goede toegankelijkheid van de privécollecties en de gastvrijheid van hun eigenaars vormde de basis hiervoor.⁷³ Een internationaal publiek van kunstenaars, (kunst-) historici, oudheidkundigen en andere wetenschappers bezocht de

⁶⁸ *Catalogue des objets d'art qui composent la collection B. Verhelst, à Gand...*, p. 25.

⁶⁹ P. Fredericq, 'Onze oude gebouwen te Gent', *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 9 (1901), p. 117.

⁷⁰ K. Müllendorff, *Schilderijen verzamelen te Antwerpen tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw*, ongepubliceerde licentiaatsthesis, KU Leuven, 1997, pp. 48-53.

⁷¹ Zie bijvoorbeeld A. Voisin, *Guide des voyageurs dans la ville de Gand*, 1826, p. 407; Steyaert, *Volledige beschrijving van Gent*, p. 345.

⁷² A. Voisin, *Guide des voyageurs dans la ville de Gand*, Gent, 1840, p. 330.

⁷³ Nys, 'Particulier bezit in het museumtijdperk'.

collecties. Het bewaard gebleven bezoekersalbum van de collectie Verhelst geeft zicht op het grote aantal en de diversiteit van de personen die het kabinet tussen 1845 en 1857 bezochten. Het album telt maar liefst 208 signatures, waaronder deze van de Duitse kunsthistorici Gustav Friedrich Waagen en Heinrich Gustav Hotho, de historici Leopold von Ranke en Jean-Jacques Altmeyer, de Gentse professor voor oudheidkunde Joseph Roulez, de Deense oudheidkundige en directeur van het Nationaal Museum in Copenhagen Christian Jürgensen Thomsen, Louis Wolowski, professor aan het Parijse Conservatoire des Arts et Métiers en een groot aantal Belgische en internationale kunstenaars zoals Niçaise de Keyser, Henri Leys, Jacob Jacobs, Adolf Dillens, Willem en Joseph Linnig, George Osterwald (“peintre de Cologne”) en Alexandre Dorogoff (“artiste de l’Academie des Beaux-Arts de St. Petersbourg”).⁷⁴

Het belang van de Gentse privéverzamelingen als plaatsten van artistieke en (kunst-) historische studie werd herhaaldelijk benadrukt. De verzameling van Jean d’Huyvetter bevatte volgens L. Van de Walle onder andere “une collection de souliers très utile aux peintres d’histoire”.⁷⁵ Ook Johanna Schopenhauer prees de collectie van Jean d’Huyvetter als een geschikte inspiratiebron voor “schilders, theaterdecorateurs en auteurs van historische romans”. D’Huyvetters verzameling van oud Vlaams aardewerk leende er zich volgens haar uitstekend voor om de zeden en de leefwereld van onze voorouders te bestuderen.⁷⁶ En ook Benoni Verhelsts rijke verzameling van “objets d’art et d’usage domestique, peintures, meubles, poteries, ouvrages en fer de la Renaissance” vormde “un ensemble des plus curieux qui initiait le visiteur à la vie intime de l’époque et la faisait mieux comprendre que les livres les plus ingénieux.”⁷⁷

Louis Minard op zijn beurt had een uitgebreide en gespecialiseerde collectie van gildevoorwerpen en -archieven samen gebracht, die de grootste zaal in zijn privémuseum vulde. Het onderzoek dat hij tijdens zijn leven naar dit onderwerp had gevoerd, werd postuum in drie geïllustreerde volumes uitgegeven.⁷⁸ In de

⁷⁴ *Registre des visiteurs des cabinets Bénoni Verhelst, à Gand, 1845-1857*, Universiteitsbibliotheek Gent, http://adore.ugent.be/view?q=_id:%22archive.ugent.be:29745496-DBEB-11E5-8B90-FA63D43445F2%22&search_type=advanced, 8 mei 2016.

⁷⁵ Van de Walle, ‘De la richesse artistique et scientifique de la ville de Gand, à propos d’une exposition’, p. 272.

⁷⁶ Schopenhauer, *Ausflug an den Niederrhein und nach Belgien im Jahr 1828*, Vol. 2, pp. 212-214. In haar uitvoerige beschrijving van de Gentse verzamelingen verwarde Johanna Schopenhauer de collecties van Jean d’Huyvetter (“Herr Dewater”, pp. 207-210) en Jean-Baptiste Delbecq (“Herr Gelbeck”, pp. 210-214).

⁷⁷ *Catalogues des livres anciens et modernes, rares et curieux, composant la bibliothèque délaissée par Mr Benoni Verhelst...*, pp. v-vi.

⁷⁸ L. Minard, *Description de méreaux et autres objets anciens des gildes et corps de métiers, églises, etc. Monographies des gildes et corps de métiers de la ville de Gand*, Gent, 1877, 3 Vols.

collectiecatalogus die Minard al in 1866 publiceerde, expliciteerde hij de motivatie achter zijn verzamelactiviteit. Hij beschouwde zijn catalogus als een “recueil utile & instructif”. Kunstenaars konden het werk als een rijke bron voor hun studies gebruiken en voor andere collectioneers kon het dienen als een gids en naslagwerk voor het aanleggen, bestuderen en uitbreiden van hun eigen verzamelingen. Door middel van zijn gevarieerde kunst- en antiekcollectie en de bijhorende publicatie hoopte Minard een bijdrage te kunnen leveren aan de (kunst-) geschiedschrijving van zijn land.⁷⁹

In de beschrijvingen van Gentse privéverzamelingen werd vaak bijzondere aandacht besteed aan gebrandschilderde ramen. Johann Wilhelm Loebell roemde d’Huyvetters grote collectie van honderden glasramen van de meest uiteenlopende voorstellingen van de “van Eyck’sche school tot de zeventiende eeuw”. De ramen waren alle geïntegreerd in bestaande vensters en volgens Loebell “verstandig, smaakvol en aantrekkelijk gerangschikt”.⁸⁰ D’Huyvetters bijzondere belangstelling voor deze kunstvorm blijkt uit het feit dat de eerste uitvoerige beschrijving van zijn verzameling, daterend uit 1821, te vinden is in een artikel over “Peinture sur Verre”, gepubliceerd in de *Annales belgiques des Sciences, Lettres et des Arts*.⁸¹ Op dat moment was d’Huyvetter al in het bezit van meerdere honderden stukken van verschillende onderwerpen en uit verschillende periodes. Ook de gebrandschilderde glasramen in de verzamelingen van Benoni Verhelst en Louis Minard werden geprezen omdat zij “heel interessant zijn voor de kunstgeschiedenis” en “gezamenlyk de historie der glasschildering zelve vormen”.⁸²

De bijzondere aandacht die de Gentse verzamelaars aan gebrandschilderd glas besteedden, verwijst naar de groeiende belangstelling voor deze kunstvorm in negentiende-eeuws Gent. Hoewel – of veeleer omdat – in de achttiende en negentiende eeuw grote massa’s gebrandschilderd glas naar het buitenland (vooral naar Engeland) werden gebracht en verkocht, begon ook in België de vraag naar glasramen toe te nemen. De glasschilderkunst werd om twee redenen verheven tot nationale kunst. Ten eerste vond men dat het in Vlaanderen tot in de hoogste graad van perfectie werd gebracht⁸³, en ten tweede werd Jan van Eyck als de uitvinder van gekleurd glas van een buitengewone kracht en levendigheid

⁷⁹ Minard, *Recueil descriptif des antiquités et curiosités du treizième au dix-neuvième siècle, formant la collection de Louis Minard-Van Hoorebeke...*, pp. ii-iv.

⁸⁰ Loebell, *Reisebriefe aus Belgien*, pp. 254-255.

⁸¹ N. Cornelissen, ‘Peinture sur Verre’.

⁸² *Catalogue des objets d’art qui composent la collection B. Verhelst, à Gand...*, Gent, 1859; Steyaert, *Volledige beschrijving van Gent*, p. 348.

⁸³ Verhelst, *Description des antiquités et objets d’art qui composent le cabinet de feu M. Joan. D’Huyvetter*, p. 54.

beschouwd.⁸⁴ Als een nieuwe, nationale kunstvorm inspireerde de glasschilderkunst talrijke negentiende-eeuwse Belgische wetenschappers en schrijvers. Ook de Antwerpse verzamelaar Florent van Ertborn schreef een historische verhandeling over het onderwerp.⁸⁵

6. Een bijzonder profiel van de Gentse verzamelingen?

De Gentse privéverzamelingen onderscheidden zich niet alleen door hun grote aantal, maar ook door hun interne diversiteit. Van de hier beschreven collecties was alleen de verzameling Schamp louter een schilderijencollectie. De verzamelingen van Jean d'Huyvetter, Jean-Baptiste Delbecq, Benoni Verhelst en Louis Minard daarentegen waren rijke gemengde verzamelingen van kunstwerken en antieke voorwerpen zoals glas- en aardewerk, wapens, meubels, gebrandschilderde glasramen, historische manuscripten en boeken. Hoewel verzamelaars zoals Jean d'Huyvetter en Louis Minard ook schilderijen bezaten, wijdden zij hun rijk-geïllustreerde publicaties vooral aan Vlaams aardewerk, glasschilderkunst en andere "antiquités nationales".

Terwijl in Brussel en Antwerpen de verzamelingen van oude en contemporaine schilderijen als belangrijkst werden gezien, werd in Gent groot belang gehecht aan gevarieerde kunstcollecties en aan kabinetten van antiek en oudheidkundige objecten. Dit is ook te zien in het beeld dat in contemporaine reisguides van de Belgische steden werd geschetst. Volgens Duplessy's *Guide indispensable du voyageur sur les chemins de fer de la Belgique* uit 1841 had men in Brussel in het algemeen een "goût des tableaux et des objets d'arts", terwijl de Antwerpenaren "ont toujours montré beaucoup de goût pour la peinture" en voor "des tableaux flamands ou hollandais" in het bijzonder. In Gent daarentegen bezaten "plusieurs riches habitants [...] des collections de tableaux ou d'objets curieux."⁸⁶ De bijzondere belangstelling onder de Gentse privéverzamelaars voor kunst en voor objecten van historische en oudheidkundige waarde had vermoedelijk te maken met de hoge status van (kunst-)historische en oudheidkundige studie in Gent en de betrokkenheid van de verzamelaars bij de lokale wetenschappelijke kringen.

⁸⁴ Zie bijvoorbeeld P. Le Vieil, *L'Art De La Peinture Sur Verre et de la Vitrierie*, Parijs, 1774, pp. 29-30; F. A. F. De Reiffenberg, *De la Peinture sur Verre aux Pays-Bas*, Brussel, 1832, pp. 5-6; T. Roscoe, *Belgium in a picturesque tour*, Londen, 1841, pp. 71-72.

⁸⁵ F. van Ertborn, 'De la Peinture en Verre', *Messenger des Sciences Historiques de Belgique* (1839), pp. 21-40; Zie ook: E. Lévy, *Histoire de la Peinture sur Verre en Europe, et particulièrement en Belgique*, Brussel, 1860.

⁸⁶ J. Duplessy, *Le guide indispensable du voyageur sur les chemins de fer de la Belgique*, Brussel, 1841, pp. 80, 109, 146.

Conclusie

In zijn beschrijving van het *Musée Minard-Van Hoorebeke* uit 1864 constateerde I. S. Van Doosselaere dat de stad Gent vooral in de decennia voor 1860 zeer rijk was aan particuliere verzamelingen. Naar de vertrouwde opsomming van de beroemdste, maar helaas inmiddels verkocht en verspreid geraakte historische verzamelingen, stelde hij de retorische vraag of de smaak voor de kunsten en de overblijfselen van de lokale en nationale geschiedenis in zijn stad ondertussen teloor was gegaan. “Non, la ville de Gand n’est point dégénérée dans les arts, elle est et restera longtemps encore l’un des plus beaux joyaux de la couronne belge.”⁸⁷ Ook Louis Minard stelde in de introductie van zijn collectiecatalogus uit 1866 dat het aantal particuliere verzamelingen in Gent gedurende de voorgaande dertig jaar gestaag was blijven groeien.⁸⁸

Toch is het opmerkelijk dat vanaf de jaren 1870 geen Gentse privéverzamelaars meer werden beschreven in reisliteratuur over België (grafiek 1). Hoewel een groot aantal particuliere verzamelingen bleef bestaan, lijkt het er sterk op dat de verzamelaars een minder publieke rol speelden, of toch minder openbaar actief waren.⁸⁹ Het was vooral in de eerste helft van de negentiende eeuw dat gepubliceerde reisgidsen en reisverslagen een opvallende betrokkenheid van de Gentse verzamelaars bij het culturele leven van hun stad weergaven. De verzamelaars waren – volgens de reisliteratuur – zeer actief in de lokale artistieke en wetenschappelijke kringen, zij zetten zich in voor het behoud en beheer van het lokale en nationale erfgoed en hun collecties dienden als onderzoeks- en studieplaatsen voor een internationale elite.

Er moet nog verder onderzocht worden hoe de activiteit en de receptie van de Gentse privéverzamelaars zich ontwikkelden in de tweede helft van de negentiende eeuw. Daalde de algemene belangstelling voor het verzamelen in de stad, of trokken de verzamelaars zich terug in exclusievere kringen? Veranderde de betekenis van het verzamelen in de loop van de eeuw?⁹⁰ In welke mate weerspiegelt de breuk die rond 1860 in de reisliteratuur wordt weergegeven een reële maatschappelijke verandering? Of is deze breuk daarentegen vooral een reflectie van bron-interne ontwikkelingen, waarbij zowel het reizen zelf, als de beschrij-

⁸⁷ Van Doosselaere, ‘Le Musée Minard-Van Hoorebeke, à Gand’, pp. 309-310.

⁸⁸ Minard, *Recueil descriptif des antiquités et curiosités du treizième au dix-neuvième siècle, formant la collection de Louis Minard-Van Hoorebeke...*, p. ii.

⁸⁹ De publieke rol die de privéverzamelaars aan het begin van de negentiende eeuw speelden, werd in de tweede helft van de eeuw geleidelijk aan overgenomen door de publieke musea, zie Müller, ‘Travel guides and travelogues as sources to examine the private collector’s role in art and heritage preservation’.

⁹⁰ Voor de Franse context, zie bijvoorbeeld D. Pety, ‘Le personnage du collectionneur au XIXe siècle. De l’excentrique à l’amateur distingué’, *Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle* 31 (2001), pp. 83-94.

ving van de Belgische steden voor een steeds breder publiek, andere klemtonen begon te leggen, met meer nadruk op de nieuwe, publieke musea en minder op de vertrouwde wereld van particuliere kabinetten?

Door middel van verder onderzoek in andere bronnen zoals bijvoorbeeld de publicaties en verslagen van lokale en nationale culturele verenigingen en bewaard archiefmateriaal met betrekking tot de persoonlijkheden van de verzamelaars, het gebruik en de receptie van hun verzamelingen hoop ik antwoorden op deze en andere vragen te kunnen geven. Verzamelaars zoals Fernand Scribe (1851-1913) tonen in ieder geval aan dat de Gentse verzamelcultuur rond 1900 nog steeds bloeiende was, en dat particuliere verzamelaars opnieuw een belangrijke rol speelden in de kunstwereld.⁹¹ De nieuwe generatie verzamelaars stelde haar activiteit echter vooral in de dienst van het openbare museum. De oprichting van de *Vrienden van het Museum voor Schone Kunsten Gent* in 1897 en talrijke kunstschenkingen van lokale verzamelaars getuigen van deze nieuwe focus.⁹² In die zin werd uiteindelijk misschien toch nog de wens van hun voorgangers uit de eerste helft van de eeuw verwezenlijkt, om gericht voor de bewaring van de nationale kunst en erfgoed te zorgen en het verlies van deze werken aan het buitenland tegen te gaan.

⁹¹ M. Tahon-Vanroose, *De vrienden van Scribe. De Europese smaak van een Gents mecenas*, Antwerpen, 1998. Zie ook Goddeeris en Goldman, *Dealer, collector, critic, publisher. The Animateur d'Art and his multiple roles*.

⁹² J. De Smet en M. Tahon-Vanroose: *De kunst van het schenken. Mecenaat, schenkingen en schenkers in het Museum voor Schone Kunsten Gent (1798-2012)*, Gent, 2012.